

דף שבועי

פרשת בשלח, תשס"ז
מספר 689

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מי כמוכה באלים ה'

שירת הים (טו:א-יט) משבחת ומהללת את ה' על הנסים שעשה לישראל על הים. אחד הפסוקים הבעייתיים בשירה הוא הפסוק שבחלקו מצוטט בכותרת. משמעותו הפשוטה היא השוואה בין ה' ובין שאר האלים, וניתנת לו עדיפות עליהם. השוואה כזאת מעידה בהכרח שיש מקום להשוות בין האלים השונים ובין ה', ולכאורה יש כאן הכרה במציאותם של אלים אלה וביכולות שלהם, אלא שהקב"ה נעלה עליהם ויכול להם. האפשרות שכביכול משה נותן בשירה הכשר לאלים אחרים גרמה לפרשנים ולדרשנים לנסות ולרכך את הדברים, ולהוציא מלב אפשרות של הכרה בעבודה זרה. אחד הראשונים שנדרש לפסוק זה, אף שאינו נמנה עם פרשני המקרא, הוא ר' יהודה הלוי בספרו הכוזרי. הוא מסביר את המונח "אל" מלשון איילות, כלומר כוח ועצמה הנובעים מן הא-ל עצמו, והוא נעלה ומעולה מהם, ואלה דבריו (כוזרי ד, ג):

אבל "אל" נגזר מאילות, וממנו יצאו כל הכחות, והוא מרומם מהתדמות להם, וכשר לומר 'מי כמוך באלים' קבוץ "אל".

ריה"ל רואה בצורת הרבים "אלים" ריבוי של כוחות ולא ריבוי של אלוהויות, ואף אינו מזכיר אפשרות כזאת. ואולם פרשנו של הכוזרי, ר' יהודה מוסקטו, כבר דן באפשרות של ריבוי אלוהויות אבל פוסל אותה. התורה מכירה את העולם העתיק שבו ריבוי אלילים הוא אפשרי, ואילו ר' יהודה מוסקטו, שחי במאה ה-16 באיטליה, אינו מעלה אפשרות כזאת וסובר שהעם הפשוט כבר יודע על מושג אחדות הא-ל ולא יחשוב לו ריבוי כלל. ריה"ל שחי גם הוא באווירה דומה כחמש מאות שנה קודם לכן, אינו דן כלל באפשרות כזאת אלא רק במשמעות האחרת של המילה, וזה לשונו (פירוש קול יהודה):

להיותו מורה על סילוק ההדמות בינו לבינם ואמר וכשר הדבר כי לב אדם יחשוב היותו בלתי ראוי ליחס שם 'אל' ליותר מאחד, על כן ביאר לנו כי בהיותו נגזר מאילות שענינו חוזק כמו שקדם אין בזה שום גנות כלל.

ואולם ר' יעקב סקלי, תלמיד הרשב"א במאה ה-14, ובעל הטורים אינם נרתעים מלהסביר את המילה "אלים" כפשוטה ולהשוות בין הקב"ה לאלילים. לדעת ר' יעקב סקלי, עלינו לבחון את הדברים מנקודת מבטו של האדם בזמן אמירתם ולא מנקודת המבט של האמת הפילוסופית. בני אדם עובדי אלילים מאמינים ביכולתו של האל שלהם לעזור להם ולהתגבר על שאר האלילים, שאם לא כן, קרוב לוודאי שלא היו פונים אליו. בסיטואציה כזאת, כשכל עם מציע את אלוהיו בפומבי כבעל יכולות, בא משה בדבריו להראות להם את הפער העצום שבין הקב"ה ובין אלוהי העמים לפי אמונת העמים. לדעתו, זהו השבח הגדול שאפשר לשבח בו את הקב"ה, וזה לשונו:¹

¹ ר' יעקב סקלי, תורת המנחה, פרשת בשלח עמ' 239.

והשבח המפואר בכל השירה הזאת הוא 'מי כמוך באלים' וגו' ואל תתמה וכי שבח הוא זה לדמותו לנבראיו ולמעשה ידיו. דע כי זהו שבחו וגדולתו לעיני העמים כי כל העמים ילכו איש בשם אלוהיו והם סבורים כי אותו כח שהשיגו הם, הוא האלוהים ואין עוד, וכן כל אומה ואומה, והמטיב לזה מריע לזה ומה שזה יכול לעשות אין חברו יכול לעשות, וכן היו חלוקים האומות ... ובאו ישראל ואמרו לאמר לאומות 'מי כמוך באלים', ה' יכול לעשות הכל, מטיב לכל, שלם בכל.

גם לדעת בעל הטורים אפשר לערוך השוואה בין ה' לשאר האלים. הוא סובר שכוחם של האלים מוגבל, ואילו כוחו של ה' בלתי מוגבל. הוא לוקח דוגמא מן האלים מן המקרא וסובר שגם מי שהאמין בהם לא חשב שיכולתם בלתי מוגבלת, אלא הם ממונים על פן אחד מן המציאות בלבד, לכן הם גם מסומלים בעצים – אלה ואשרה, שיש בהם שנותנים צל ויש שנותנים פירות, ואילו ה' נותן את שניהם, ועל כן אין כמוהו, וזה לשונו:

מי כמוך באלים ה' ... דרשו על עבודה זרה שעושיך אותה תחת אילנות כמו תחת האלה, ורגילין לעשותה תחת האלה שיש לה צל, כי יש אשרות שיש להם פירות ואין להם צל ואלה יש לה צל ואין לה פירות. אבל הקב"ה צלו נאה ופירותיו ממתקים ויש לו צל וגם פרי. והיינו דכתיב 'בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי' (שיה"ש ב:ג).

כמה מפרשים, בהם ראב"ע, רמב"ן, רלב"ג, ואברבנאל, מייחסים את הדימוי הזה למלאכים, לשכלים הנבדלים ולשאר כוחות שמימיים הנאצלים מן הא-ל ומקבלים את כוחם והשפעתם ממנו, ומסבירים שאף שהם מקבלים עצמתם מן הא-ל, אין כוחם ככוחו. למשל, אלה דברי הרלב"ג בפירושו ובתועלות הנלמדות לדעתו מן הסיפור:

מי כמוך בשאר השכלים הנפרדים, מי כמוך שיהיה נאדר בקודש עד שאין יחס בינו וביניהם (רלב"ג שמ' טו:יא). התועלת הששי הוא בדעות והוא להודיע שאין יחס בינו ובין שאר הנבדלים ולזה אמר 'מי כמוך באלים ה'' (עמ' קיד).

ואלה דברי אברבנאל, המכנה את כל שרי מעלה במונח "אלים" (שמות עמ' קכז): מי בכל החזקים והגבורים שידמה לך ויעשה כמעשיך וכגבורותיך לא גלגל ולא שכל נבדל, כי כל שרי מעלה יקראו 'אלים'.

ר' משה אלבילדה (המאה ה-16) מרחיב בעניין עליונותו של הקב"ה על כל שאר הכוחות הפועלים בעולם ומוסיף לעניין זה גם את יכולתו של הקב"ה לעשות נסים בעולם, שהיא האמתלה לכל השירה. אלבילדה נותן את הדעת הן להנהגה הטבעית של העולם, שאף שניתנה לאחריותם של המלאכים ושאר המשרתים היא לא יצאה מתחום אחריותו הכוללת של הקב"ה והוא משגיח גם עליהם, הן ליכולתו לעשות נסים היוצאים מגדר ההנהגה הטבעית, והם הביטוי המיוחד ליכולתו של הקב"ה.²

דיון בנסים מובא אף בדבריהם של כמה מפרשים אחרים. ספורנו מביא בפשטות את יכולתו של הא-ל לחולל נסים ולשנות את הטבע הן בעולם הארצי הנפסד הן בעולם השמימי שאינו נפסד. גם בעולם השכלים והמלאכים הא-ל יכול לשנות את הטבע, ובזה גדולתו וגבורתו ויכולתו. בפירושו של ספורנו משמעות המלה "אלים" היא חזקים, כדברי רש"י (שמ' טו:יא):

נתן שבח לא-ל יתברך על מלחמתו השלישית נגד המון רכב מצרים ואמר מי כמוך בחזקים שיוכל לשנות טבע הנמצאים הבלתי נפסדים בטבעם.

ר' אברהם סבע מגדיל ומאדיר את הנס. לדעתו, בכל נס שעושה הקב"ה יש שני הפכים: רחמים מצד אחד ודין מצד אחר. שני הפכים אלו ה' פועל יחד ביד אחת ובפעולה אחת ולא כשתי פעולות מקבילות משני מקורות כוח, כאילו תאמר ביד אחת הוא פועל בדין ובאחרת רחמים, אלא באותה יד נעשות שתי הפעולות. הקב"ה פועל פעולות הפכיות ביד אחת ובפעולה אחת, מה שאין ביכולת אף כוח אחר בעולם לעשות: "מי כמוך באלים, לעשות דין. ומי כמוך נאדר בקדש וברחמים לרחם... וכל השירה תיסוב על זה הפלא".³

דברים דומים אומר גם ר' חיים ויטאל. בהמשך דבריו הוא מביא פירוש אחר למילה "אלים": אחד משמותיו של הקב"ה. לדבריו, אין בפסוק השוואה כביכול בין ה' ובין האלילים, אלא השוואה בין שמותיו השונים של הקב"ה על פי אופי הפעולה שהם מייצגים. שם ה' מייצג את שתי הפעולות – דין ורחמים גם יחד, שלא כשמות האחרים המייצגים כל אחד אופי פעולה

² ראו עולת תמיד, דף קלג ע"א.

³ צרור המור, שמ' טו:יא.

אחר: דין גמור או רחמים גמורים.⁴

ונסיים בדבריו של ר' אליהו הכהן האתמרי (איזמיר, המאה ה-17). האתמרי מפרש את המילה "אלים" במשמעות מלאכים וגם חזקים, והשבח ניתן הן בעולם העליון הן בעולם התחתון. ומוסיף האתמרי שהזכרתם של שני אלה הכרחית, כיוון שרק שבח הנאמר על ידי מי שקרוב למשובח מבחינת יכולותיו הוא השבח האמיתי. אין שבחו של הקב"ה ניכר כשהוא נאמר על ידי מי שהם חסרי חשיבות. לכן השבח הבא מפי המלאכים בשמים או בעלי השררה החזק והיכולת, שהם המלכים והחכמים בארץ, הוא השבח האמיתי:⁵

באלים פירש רש"י ז"ל בחזקים כמו 'ואת אלי הארץ לקח' וכו'. ואפשר שהוא מלשון 'הבו לה' בני אלים' שהם המלאכים. והכוונה אין גדולת המלך כשמשבחים אותו פחותי הערך, כי אם כשמשבחים אותו בין מלכים ויועצי ארץ וחזקים וגבורים ובעלי דעת וחכמה. ואתה ה' כך האלים הם המלאכים שבשמים והחזקים שבארץ הם מלכים ורוזנים חכמים גבורים כולם אומרים מי כמוך.

פרופ' שאול רגב

חוג משולב במדעי היהדות

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

⁴ עץ הדעת טוב, עא ע"א.

⁵ ר' אליהו הכהן האתמרי, מגלה צפונות, ח"ב דף מו ע"ב.